

Література:

1. *Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали: У 2 ч. — К.: Вища школа, 1997. — Ч. II.*
2. *Там само. — Ч. I.*
3. *Вільна Українська школа. — 1918. — № 2.*
4. *Субтельний Орест. Україна: Історія. — К.: Либідь, 1993.*
5. *Глинский А. Б. Национальные меньшинства на Украине. — Х. — К., 1931.*
6. *Итоги работы среди национальных меньшинств на Украине: По материалам Центральной комиссии национальных меньшинств при ВУЦИК. — Х., 1927.*

О. А. Шановська

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

Дослідження діяльності Народного Руху України є надзвичайно важливим, якщо враховувати значний внесок НРУ у здобуття державної самостійності України та розбудову незалежної держави. НРУ виник свого часу як опозиційний правлячій владі політичний проект, який інтелектуали запропонували політикам. Інтелігенція зробила перший крок до утворення цієї громадсько-політичної організації та своєчасно очолила визвольну народну хвилю. Чим більше минає часу з тих пір, тим більшу цінність для дослідників мають джерела, що віддзеркалюють минулі події. Історик подібний до слідопита. Ретельне вивчення історичних джерел з історії НРУ уможливило проведення певних підсумків і спроб загального синтезу українського історичного процесу кінця 80-х — 90-х років ХХ століття. Враховуючи той факт, що джерельній базі з історії НРУ не було присвячено жодного спеціального дослідження, авторка поставила за мету проаналізувати весь комплекс джерел з історії Руху.

Джерельна база дослідження історії НРУ представлена сукупністю найрізноманітніших письмових джерел: програм, заяв, декларацій та інших документів про історію НРУ, виникнення організаційних структур, що сприйняли ідеї Руху і реалізували їх, про найбільш відомих представників і діячів НРУ, їх внесок в ідейну скарбницю та практичну діяльність Руху. Наявні джерела з історії

НРУ можна класифікувати з чотирма групами. *По-перше, це документальні джерела, частина яких оприлюднена в збірниках.* З точки зору інформаційної значущості найважливішими є документи та матеріали НРУ, підготовлені його Секретаріатом. Це опубліковані стенографічні звіти [1], Програми та Статuti Всеукраїнських Зборів (з'їздів) НРУ, — найвищого органу Руху [2], звернення, заяви, ухвали Центрального Проводу НРУ, Великої та Малої рад НРУ [3].

Матеріали стенографічних звітів з'їздів НРУ містять основні напрямки діяльності та повний обсяг завдань Руху, які розглядалися на поточний період на з'їзді НРУ. Серед матеріалів звітів — пропозиції та заяви до Верховної Ради та Ради Міністрів України з питань державного, суспільного життя, прийнятих до розгляду Всеукраїнськими зборами.

Багатоманітний матеріал з історії національно-визвольного руху, а також з історії Народного Руху України репрезентують видані збірники документів: академічна праця “Національні відносини в Україні у ХХ ст.: Збірник документів і матеріалів”, підготовлена колективом авторів під головуванням І. Ф. Кураса та ґрунтовна праця “Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник”, видрукована 1997 року за редакцією В. Ф. Панібудьласки [4].

Вийшов ряд довідкових збірників, присвячених новим партіям та безпосередньо Народному Руху України [5]. Збірники містять програмні документи партій, які були створені після 1989 року, в тім числі НРУ.

Документи та матеріали з історії Української Гельсінської групи містять збірники творів українського самвидаву, які відображають історію українського руху опору 60-х — 70-х років ХХ століття [6]. Серед представників руху шістдесятників були рухівці В. Чорновіл, І. Дзюба, брати Горині.

Основний масив документальних джерел зберігається в архівах. Діловодні за своїм характером матеріали архівних фондів віддзеркалюють різні аспекти діяльності НРУ, фактологічно доводять до висновків та підтверджень наукових положень дослідників історії НРУ.

Документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) розкривають як умови становлен-

ня рухівської організації, так і конкретні заходи протидії діяльності Руху компартійними органами в 1989 — 1991 роках.

Перший опис фонду № 270 ЦДАГО України, який називається “Громадське об’єднання — Народний Рух України” містить документи та матеріали що до проекту Програми НРУ, його установчого з’їзду. В описі налічується сорок п’ять справ, які містять листи трудових колективів, окремих громадян, що надійшли до редакції газети “Літературна Україна” про підтримку проекту Програми НРУ за перебудову (спр. № 14 — 24, 38 — 53, 57 — 74), п’ятнадцять справ з листами про підтримку Руху (спр. № 9, 25 — 37, 54). Листи містять також негативні відгуки трудових колективів і окремих громадян на проект Програми, негативні оцінки діяльності Руху (спр. № 9, 56).

Важливу цінність для дослідження історії НРУ становлять матеріали архіву Центрального Проводу НРУ з ухвалами, заявами, зверненнями Великої ради НРУ, протоколами засідань Центрального Проводу. Поряд з документами Центрального Проводу там збереглися документи крайових і районних організацій Руху, а саме численні листи голів Секретаріату НРУ до керівників крайових організацій, листівки-звернення та пропозиції крайових і районних організацій. Документи та матеріали архівів крайових Рухів дають уявлення про динаміку рухівських процесів по всій Україні, свідчать про авторитет НРУ, відбивають різні напрямки роботи крайових організацій. В архівних сховищах крайових організацій НРУ документи, як правило, не систематизовані, не зфондовані, не зшиті і не пронумеровані. Крім того, є документи не підписані і не датовані. Це ускладнює введення їх до наукового обігу й посилання на них.

Матеріали про роботу фракції Руху у Верховній Раді України, — першої в історії України законодавчої влади демократичної структури, на жаль, не зфондовані і не доступні для дослідження.

Другу групу джерел становлять літературні пам’ятки. Ця умовно названа група включає в себе наукову, науково-популярну, політичну, публіцистичну літературу. Літературні пам’ятки здебільшого служать історіографічним джерелом. Як історичне джерело, вони є носієм вторинної інформації, оскільки самі ґрунтуються на першоджерелах. Історія Руху викладена в працях Г. Гончарука [7],

О. Гараня [8], В. Ковтуна [9]. Написані на значній джерельній базі, вони містять велику суму фактологічного і аналітичного матеріалу, що дозволяє прослідкувати трансформацію цієї суспільно-політичної організації у політичну партію. Фактологічний матеріал про розгортання національно-визвольного руху, створення політизованих об'єднань і груп, діяльність національно-свідомих сил містять публікації, присвячені новітній історії України [10]. Вони репрезентують інформацію про формування політичних структур, в тому числі рухівських, їхніх прихильників і лідерів.

Третя група джерел представлена матеріалами преси та періодичних видань. За прийнятою в сучасному джерелознавстві класифікацією, преса входить до класу масових джерел. До них відносять і такі різновидності джерел, як листівки, прокламації, звернення тощо.

Матеріали преси відображають події громадсько-політичного життя та репрезентують дані щодо діяльності НРУ. Матеріали проекту Програми, установчого з'їзду НРУ, передвиборної кампанії 1990 — 1991 років друкувала “Літературна Україна”, видавничий орган Спілки письменників України. З 1990 року центральним друкованим органом НРУ стає “Народна газета”, з 1994 року — газета “Рада”.

В рубриці “Рух: проблеми і перспективи” на сторінках “Народної газети” в 1991 році друкувались статті заступника голови Руху Олександра Лавриновича, в яких йдеться про завдання по корегуванню дій керівних структур Руху: Великої ради, Центрального Проводу, Ради національностей, фракцій Руху у Верховній Раді України.

“Народна газета” містить дані про дію Комітету громадських організацій “Крим з Україною — соборність”, які надав його голова Микола Пороський.

З 1995 року прорухівським органом стала незалежна громадсько-політична газета “Час-Тайм”. У ній є дані про хід конституційного процесу в Україні та дії Руху в ході конституційних змагань, про позицію НРУ у політичній дискусії навколо змісту нової Конституції та процедури її прийняття.

Газети крайових організацій НРУ: “За вільну Україну” (Закарпатська КО НРУ), “Голос Карпат” (Львівська КО НРУ), “Волинь”

(Рівненська КО НРУ), “Український Південь” (Миколаївська КО НРУ), “Віче” (Житомирська КО НРУ), “Луганські вісті” (Луганська КО НРУ), “За вільне Поділля” (Вінницька КО НРУ), “Рух” (Одеська КО НРУ) відбивають життя осередків Руху та містять інформацію про різні заходи, які здійснювали крайові рухівські організації: (культурно-масова робота серед місцевого населення; організація гуманітарної допомоги українцям Придністров’я під час військового конфлікту в Молдові тощо); про участь їх у всеукраїнських акціях Руху, у мітингах, зокрема у мітингу, присвяченому бойкоту Союзного договору; інформацію про передвиборчі платформи крайових організацій НРУ; про рівень політичної свідомості місцевого населення.

Публікації газет осередків НРУ “важливі для оцінки еволюції тактики руху, його цілей за декілька років — від підтримки перебудови до підтримки курсу на незалежність. Статті цих газет відображають і прискорену еволюцію суспільних настроїв і прагнень, інші вимоги широких кіл Руху. Ці ж характеристики стосуються, певною мірою, багатотиражних газет... [11]”.

На період 1995 року загальний тираж 27 рухівських газет становив близько 700 тисяч примірників [12].

Матеріали, що готувались ЦК КПУ й офіційно повідомлялись під рубрикою РАТАУ містять дані про ідейно-політичну діяльність ЦК КПУ стосовно Руху, виступи та доповіді учасників установчого з’їзду Руху, доповіді перших осіб влади. Ці матеріали висвітлюють запобіжні дії, аби не допустити створення НРУ.

Хроніку подій громадсько-політичного життя та діяльності НРУ надавала демократична преса: газети “За вільну Україну”, “Слово”, “Самостійна Україна”, журнали “За народний парламент”, “Вісник Руху”, “Дзвін”, “Пам’ятки України”, “Голос відродження”, “Свобода”, “Сучасність”.

Матеріали для газет інформаційного відділу “Рух-прес” від 10 — 12 грудня 1993 року містять дані про роботу Центрального Проводу НРУ, агітаційно-пропагандистського відділу Секретаріату, Рівненської крайової організації Руху, Кримської крайової організації. Матеріали “Рух-прес” від 21 — 27 січня 1993 року мають важливу інформацію про проект “Програмові засади національної політики НРУ”.

Матеріали сучасної періодики, зокрема журналів “Розбудова держави”, “Віче”, “Сучасність”, “Український історичний журнал”, “Нова політика”, “Політична думка”, “Політика і час” містять публікації провідників і рядових членів Руху [13].

До четвертої групи можна віднести джерела приватного, індивідуального походження. Це автобіографії, заяви, інтерв'ю, спогади теоретиків і натхненників Руху: В. Чорновола, І. Драча, І. Дзюби, М. Поровського, О. Бураковського та інших провідників і рядових членів Руху. Саме вони є першими істориками НРУ. Без шанобливого ставлення до міркувань, оцінок, висновків учасників подій просування до життєвої істини буде утрудненим і навряд чи взагалі досяжним завданням. Останнім часом активізувалися перевидання творів головних теоретиків НРУ та публікація нових праць. 2002 року опубліковано перший том десятитомного видання наукової, публіцистичної спадщини В. Чорновола, до того — вийшли в світ велика за обсягом його монографія [14], а також наукова праця О. Бураковського [15], праця І. Дзюби [16].

2002 року в Інтернеті з'явився сайт політичної партії РУХ (Український Народний Рух), що постала на базі структур НРУ. На сайті є архів і фотоархів 2000 — 2002 років, поточна інформація, а також стисла історія партії [17].

Відтак, вказані різноманітні джерела відображають майже всі аспекти діяльності НРУ. Опубліковані та неопубліковані матеріали дозволяють відтворити історію НРУ, його теоретичну та практичну діяльність, визначити шляхи врегулювання суперечливих питань в діяльності Руху і, на цій основі зробити спробу наукового прогнозу.

Література:

1. *Народний Рух України*. II Всеукраїнські Збори (1990; Київ). Документи. — Нью-Йорк, Нью-Джерзі: Пролог, 1991. — 74 с.; *Всеукраїнські Збори Народного Руху України* (3; 1992). Стенографічний звіт / Народний Рух України. — К, 1995. — 351 с.; *Народний Рух України*. Великі Збори (4; 1992). Стенографічний звіт / Ред. Є. Жеребецький, Н. Мурченко. — К., 1993. — 261 с.
2. *Народний Рух України за перебудову*. Програма. Статут. — К.: Смолоскип, 1989. — 40 с.; *Народний Рух України: державність, демократія, реформи*. Програма. Статут. — К.: Управління ідеології, агітації та пропаганди Народного Руху України, 1996. — 92 с.

3. *Ухвали, заяви, звернення та інші документи НРУ / Рухінформцентр. — Тернопіль, 1992.; Народний Рух України: Документи і матеріали / Народний Рух України. Секретаріат. — К.: Софія, 1993. — 64 с.*
4. *Національні відносини в Україні у XX ст.: Збірник документів і матеріалів / НАН України. Ін-т національних відносин і політології; Упоряд.: М. І. Панчук та ін. Редкол.: І. Ф. Курас та ін. — К.: Наук. думка, 1994. — 560 с.; Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник: У 2-х ч. / Упоряд.: І. О. Кресіна та ін. За ред. В. Ф. Панібудьласки. — К.: Вища школа, 1997. — Ч. I. — 583 с.; Ч II. — 704 с.*
5. *Слюсаренко А., Томенко М. Нові політичні партії України: Довідник. — К.: Знання, 1990; Сучасні політичні партії та рухи України: Інформаційно-довідкові матеріали. — К.: Ін-т політ. досліджень, 1991; Народний Рух України: Довідник / Уклали: Д. Кублицький та ін. — К.: Фонд Демократії, 1996. — 420 с.*
6. *Український правозахисний рух: Документи і матеріали київської Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінських угод. — Вид-во “Смолооскип”. — Торонто; Балтімор, 1978. — 478 с.; Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали / Упоряд. Т. Гунчак; Р. Сольчаник. — Б. м.: Сучасність, 1983. — Т. 3. — 381 с.*
7. *Гончарук Г. Народний Рух України. Історія. — Одеса: Астропринт, 1997. — 378 с.*
8. *Гарань О. В. Від створення Руху до багатопартійності. — К., 1992. — 48 с.; Гарань О. В. Убити дракона (З історії Руху та нових партій України). — К.: Либідь, 1993. — 200 с.*
9. *Ковтун В. Історія Народного Руху України. — К., 1995. — 382 с.*
10. *Литвин В. Політична арена України: дійові особи та виконавці. — К.: Абрис, 1994. — 495 с.; Нариси з історії українського національного руху: Кол. монографія / Відп. ред. В. Г. Сарбей. — К., 1994; Русначенко А. Пробудження. Робітничий рух на Україні в 1989 — 1993 рр. — К., 1995. — 376 с.; Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950 — початок 1990-х рр. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1998. — 720 с.; Становлення владних структур в Україні (1991 — 1996) / Ред.: О. Гарань та ін. — К., 1997. — 178 с.; Кулик В. М. Формування та еволюція української державної ідеї: 1986 — 1991: Дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01 / НАН України, Ін-т політ. і етнопонаціональних досліджень. — К., 1999.*
11. *Гончарук Г. Народний Рух України. — С. 64.*
12. *Русначенко А. Національно-визвольний рух... — С. 18.*
13. *Поровський М. Вірю, що Рух оживе // Розбудова держави. — 1993. — № 5. — С. 14 — 22; Порівський М. До історії Руху // Розбудова держави. — С. 23 — 26; Горинь М. Два роки незалежності. Що далі? // Розбудова держави. — 1993. — № 8. — С. 6 — 14; Гарань О. Історія Руху: концептуальні та ідеологічні проблеми // Сучасність. — 1994. — № 11. —*

- С. 97 — 101; *Чорновіл В.* Національна інтелігенція і українська політика (Виступ на Конресі української інтелігенції 11.11.1995 р., Київ) // Слово і час. — 1996. — № 2. — С. 24 — 27; *Бураковський О.* Рух, євреї, Україна. Роздуми інородця // Київ. — 1997. — № 1 — 2. — С. 93 — 125.
14. *Чорновіл В.* Пульс української незалежності: Колонка редактора / Вступ. стаття та післямова Леся Танюка. — К.: Либідь, 2000. — 624 с. ; *Чорновіл В.* Твори: У 10-и т. — Т. 1. Літературознавство. Критика. Журналістика / Упоряд. Валентина Чорновіл. Передм. В. Яременка, М. Коцюбинської. — К.: Смолоскип, 2002. — 640 с.
15. *Бураковський О.* З. Історія Ради Національностей Народного Руху України, 1989 — 1993 рр. Політологічний аналіз: Дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / НАН України, Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень. — К., 1999. — 160 с.
16. *Дзюба І. М.* Інтернаціоналізм чи русифікація? — К.: КМ Academia, 1998. — 276 с.
17. www.rukh-unr.org

О. П. Шміло

УЧАСТЬ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В ФОРМУВАННІ КООПЕРАТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Міжвоєнний розвиток Східної Галичини проходив в умовах втрати державності та права українців безпосередньо керувати господарськими справами, монополії польського елемента в політичному й економічному житті краю, нехтування з боку польської влади потребами українців.

Серед українського населення Східної Галичини переважали селяни. В 1931 році в сільському господарстві Польщі було зайнято 65%, у Львівському воєводстві — 70,9%, Станіславському — 76,6%, Тернопільському — 81,2% населення [2, с. 90]. Соціально-економічні відносини на селі характеризувалися збереженням магнатського і дрібного селянського землеволодіння. Переважали господарства до 5 га (73,6% від загальної кількості господарств) [3, с. 132].

Особливістю аграрних відносин була колонізація українських земель польським населенням під час парцеляції державних і приватновласницьких земель. Станом на 1 липня 1921 року близько ?